

Tarih Okulu
Mayıs-Ağustos 2010
Sayı VII, 39-46.

İRNEK'İN HUNLARI VE BULGARLAŞMA HADİSESİ

Umut ÜREN*

Özet

Asya'da ki hâkimiyetlerinin çöküşünün ardından Doğu Avrupa sahnesinde görülecek olan Hunlar, bölgede birçok tarihi olaya yön vermiş ve bugünkü Avrupa'nın etnik haritasının şekillenmesinde söz sahibi olmuştur. Batı Hunlarına en güçlü dönemlerini yaşatan Attila'dan sonra Hunlar tekrar dağılma sürecine girmişlerdir. (453) Attila'nın oğulları arasındaki taht mücadeleleri, tabi kavimlerin ayaklanmaları ve Bizans baskısı bu süreci daha da hızlandırmıştır. Bu tarihten sonra Hunlara dair kaynaklarda yer alan haberler giderek azalmıştır, bunun sebeplerinden biri Bulgar isminin ortaya çıkışı ve Hunların artık bu isimle anılmaya başlamasıdır. İncelememizde Attila'nın oğullarından en küçük olan İrnek ve hâkimiyetinde ki Hunların akıbetlerinin ne olduğu sorusuna ve Bulgarlar ile birleşme konularına cevap aramaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Hunlar, Attila, İrnek, Bulgarlar.*

Abstract

After the collapse of Huns dominance in Asia, they were seen in eastern Europe. The Huns effected the ethnic map of Europe. The date of Attila is the most powerful period for Huns. They dispersed after the death of Attila. (453) This decline was faster because of struggle for the throne, riots and Byzantine influence. After this date, knowledge about them had been decrease because of several reason, the emergence of the Bulgar name was one of them. They became known by the name of Bulgars. In this review we want to seek answers to these questions; -What happened to İrnek and his Huns? –How did the emerge of Bulgarian name?

Key Words: *Huns, Attila, Ernakh, Bulgars.*

* Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi Tarih Bölümü.

Hunlar, Asya'da ki hâkimiyet dönemlerinin sona erişinden kısa bir süre sonra, Doğu Avrupa sahasında kendilerini göstererek, günümüzde Kavimler Göçü olarak isimlendirilen büyük hadiseye sebep olmuşlardır. Bu hareketler neticesinde yeni devletler ve oluşumların temeli atılmış ve nihayetinde bugünkü Avrupa'nın etnik haritası şekillenmiştir.

Konuyu dağıtmamak gayesiyle, Asya'da ki Hiung-nu'lar ile Avrupa sahasında görülen Hunların aynı menşeyden oldukları meselesine çok fazla değinmemize gerek yok. Konu ile ilgili olarak Çin kaynağı Wei- Shu'da bulunan haberler ve klasik Batı kaynaklarının söylediklerinin birbiri ile örtüşüklerini biliyoruz.¹

Hunlar, 355-365 yılları arasında Alan ülkesini fethederek birçok Alan kabilesini de hâkimiyetleri altına almış, daha sonra Hun dinamizminin yönü Ortadoğu'ya çevrilmiştir. Keşif mahiyetinde olan bu akınlar sırasında, Filistin topraklarına kadar gidilerek, geri dönülmüştür.²

374-375 yılları civarında Balamir isimli bir Başbuğun idaresinde olduğunu bildiğimiz Hunlar, Don Nehri'ni geçerek Ostragot arazisine girmişler ve buraları zapt etmişlerdir. Hun hâkimiyetini kabul etmeyen Ostragotlar ve onları takip eden Hun kuvvetleri bir süre sonra Vizigotları da yerlerinden etmişler, bunun sonucunda Vizigotlar Bizans İmparatoru Valens'ten kendilerine yerleşecek saha vermesi talebinde bulunmuşlardır. Böylece Hunların gelişi ile başlayan bu hareketlilik neticesinde Balkanlar, Pannonia, İtalya, Galya, İspanya ve Kuzey Afrika türlü barbar kavimlerin istilasına uğramıştır.³

Bu tarihten itibaren Hunların Batı sahalarındaki hareketlerini daha net bir biçimde takip edebilmemiz mümkün, özellikle Hunlara en şaşalı dönemlerini yaşatacak olan Attila dönemi ile ilgili olarak Batı literatüründe pek çok bilgi mevcuttur. Ancak Attila'nın ölümünden sonraki gelişmelerle ilgili ulaşabileceğimiz kaynak azalmakta, az sonra Bulgar isminin yükselmesi ile birlikte başlayacak hadiseler, bir karışma hikâyesi ile geçiştirilerek, Avrupa Hunlarının devamına dair net sonuçlara ulaşamamamıza sebep olmaktadır.

¹ Ali, Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, I. Baskı, TTK., (2001), s. 13.

² Karatay, Osman, "Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 3 (Güz 2004), s. 12.

³ Kurat Akdes N., "IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri", II. Baskı, Ankara, (1992), s. 18.

İrnek'in Hunları ve Bulgarlaşma Hadisesi

Atilla'nın ölümünün ardından (453), oğulları Ellak, İrnek ve Dengizek hâkimiyet mücadelesine girişmişlerdir. Askeri gücün zayıflamasını fırsat bilen tabi kavimler ayaklanmışlar, ilk olarak Tisa Vadisinde Ostragotlar arasında başlayan isyan diğer Cermen kavimlerinin de katılımıyla daha da büyümüş ve nihayetinde Gepidlerin de katıldığı mücadelede Nedao Irmağı kıyısında Hunlar mağlup olmuştur. Atilla'nın en büyük oğlu Ellak da bu savaşta hayatını kaybetmiştir.⁴ Bu mağlubiyet üzerine Hunlar, Karpatların doğusuna çekilmişler, kardeşlerden Dengizek bugünkü Romanya topraklarında, İrnek ise daha doğu da hüküm sürmeye başlamıştır. Bizans'a karşı savaşçı politikasını devam ettiren Dengizek ile İmparatorluk arasındaki mücadeleler 466 yılından sonra tekrar alevlenmiştir. Bu savaşlar sırasında 469 yılında Dengizek'in de öldürülmesi üzerine Atilla'nın oğullarından yalnızca İrnek hayatta kalmıştır.

Priskos'un anlatımlarına göre Atilla'nın en çok sevdiği ve ümit bağladığı oğlu İrnek'in⁵ akıbetinin ne olduğu hususunda farklı fikirler mevcuttur. Marquart'a göre İrnek ve Hunları Tuna Nehri ile Dnyester arasındaki sahada hüküm sürmüşlerdir.⁶ Zlatarski ve Detscheff, İrnek'in, ağabeyi Dengizek'in ölümünden sonra Tuna ağzından Kafkasya'ya kadar uzanan ve içinde Bulgarların bulunduğu bir Doğu Hun İmparatorluğu vücuda getirdiğini söylemektedir.⁷ Bulgar Hanları Listesi olarak bilinen eski bir Rus yazması, konuya farklı bir açıdan yaklaşmamızı sağladığı gibi meseleye de ışık tutmaktadır. Adı geçen listeye göre yaklaşık 300 yıl kadar hüküm süren Avitokhol'den sonra gelen ikinci hükümdar İrnek'tir.⁸ Marquart'a göre Tuna ile Dnyester arasında bulunan Bulgarlar, İrnek'in hâkimiyetinde birleşmişlerdir. Buna delil olarak da listedeki Avitokhol = Attila ve Ernak = İrnek isimleri gösterilebilir. Fakat söz konusu tarihlere Bulgar isminin bu sahalarda

⁴ Fields Nic, *The Hun: Scourge of God AD 375-565*, (2006), s.16, Şerif Baştav, *Büyük Hun Kağanı Atilla*, I. Baskı, Ankara, (1998), T.C.Kültür Bakanlığı Yay., s. 140.

⁵ "... Atilla'yı hiç gülerken görmezdik. Yalnız küçük oğlu İrnek geldiği zaman doğru babasının yanına sokuldu. O da oğlunun yanağını okşadı ve gülümseyerek yüzüne baktı. Atilla'nın diğer oğullarıyla bu kadar alâkadar olmaması, bu çocuğa daha fazla alâka göstermesi dikkatimi çekti. Yanımda oturan ve Latince bilen bir barbar, eğer kimseye bahsetmezsem bunu sebebini anlatacağını söyledi. Kâhinlerin Atilla'nın ölümünden sonra soyunun dağılacığını, yalnız bu çocuğun tekrar soyunu yükselteceğini söylediklerini bana anlattı..." bkz. Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 122, Otto Maenchen – Helfen, *The World of the Huns*, California, (1973), s. 415.

⁶ Akdes Nimet Kurat, a.g.e., s. 22.

⁷ Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s. 123.

⁸ Edward Gibbon, J.B. Bury, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, (2004), s. 568.

zikredilmesinin yanlış olacağını düşünen Marquart, önerisini İrnek'in 454 yılında Küçük İskitya'ya gittiğini ancak orada fazla kalmayarak, ağabeyinin ölümünün ardından Hunların liderliğini yaptığını belirterek değiştirmiştir.⁹ İrnek ile ilgili olarak haberlere ulaştığımız kaynaklardan Jordanes'e göre de Onlar, Küçük İskitya'nın sınır bölgelerine doğru çekilmişler ve Bizans'a itaat etmişlerdir. Burada işaret edilen arazi bugünkü Dobruca topraklarıdır.

İrnek'in isminin Bulgar Hanları Listesinde geçiyor olması, bozkırda etnik oluşumlar ve isimlendirmelerle ilgili büyük bir gerçeği gözler önüne sermektedir. Pek çok kişiye göre dağılan Hun birlikleri, Doğudan gelen Ogur kavimleri ile kaynaşıp, "karışıp", Bulgarları meydana getirmişlerdir. Hâlbuki bu kadar kısa bir tarihi süreçte böyle bir karışımın olup güçlü bir etnik isim olarak yükselebilmesi olasılığı oldukça düşüktür. Bulgarlar da tıpkı Hunlar gibi Karadeniz'in kuzey bozkırlarında eskilerden beri mevcudiyetini koruyorlardı. Bir müddet sonra Hun adından ziyade Bulgar kavminin isminin kullanılabilir olması yeni bir etnosun oluşumu ile değil, bu dönemde hâkim zümrenin Bulgarlar olması ile açıklanabilir.

Jordanes, çağdaşı Prokopius'un Utrigur ve Kutrigurlara tahsis ettiği araziden bahsederken buralara Bulgarları yerleştirir ve bu iki boyun adını hiç anmaz.¹⁰ Her iki kaynak da aynı halktan bahsederken farklı isimler kullanmışlardır.

Bulgarlara dair ilk bilgileri edindiğimiz Horenli Musa, "Blkar" biçimi ile daha önceki Bulgar toplumundan bahsederken yine Kuzey Kafkas sahasını işaret etmektedir. Süryani Mar Abbas Katina'ya dayanan Kalankatlı, henüz M.Ö. II. yy.'da Kafkasların kuzey eteklerinde ve Kuban nehri boylarında oturan Bulgarlardan bahsediyor:

"(Ermeni Kralı Val-Arşak) Kuzeye, Tayk'daki Parkhar (dağın)'ın eteklerine, yağmurlu ve sisli ormanlık ve bataklık bölgelere doğru döndü... dağların içinde ki iki düz ve ağaçlı yeri avlak olarak düzenledi... orada kuzey ovası ile büyük Kafkas Dağının eteklerinde ve güneyde ki dağdan büyük ovaya doğru inen uzun ve derin vadilerde oturan yabancı barbar ırkı topladı. Onlara haydutluğu ve kıtalleri bırakmalarını ve kralın emir ve vergilerine tabi olmalarını emretti ve bir daha ki sefer gördüğünde üzerlerine mukabil kurumlarıyla birlikte önderler ve prensler atayacağını söyledi. Ve onları bilge kimseler ve nezaretçilerle bıraktı. Kendisi ise batı ordusunu terhis ettikten sonra,

⁹ Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s. 123.

¹⁰ The Gothic History of Jordanes, C. Christopher Mierow, (1966), s. 60.

İrnek'in Hunları ve Bulgarlaşma Hadisesi

eskilerin 'Ağaçsız' Yukarı Basean atladıkları, fakat sonra Vlendur Bulkar kolonisi Vund buraya yerleştikten sonra onun ismine binaen Vanand denen, Şaray hududundaki otlu çayırlara doğru indi."¹¹

Kalankatlı, eserinde vaktiyle Kuzey Kafkasya sahasında yaşamış olan Hunlara da değinmektedir. Ermeniye Prensi Varaz-Trdat'ın, Hunların yapmış oldukları akınları önlemek gayesi ile ülkesindeki piskoposlardan İsrail'i, sulh sağlamak ve Hunları İsa inancına çağırarak için Hun ülkesine göndermesi üzerine anlatılanlar ilgi çekicidir.¹² Bütün bu anlatımlar vaktiyle Kafkasya sahasındaki aşinalığa atıfta bulunmaktadır.

Bulgarların, Kafkasların kuzeyinde ki yurtlarına işaret eden bir diğer tarihi kaynak da Hatip Zakharias'ın anlatımlarıdır. Süryani yazar, 555 yılı civarında Kuzey Kafkasya'da Hazar kapısı civarında yaşadıklarından bahsetmektedir.

Yukarıda verildiği şekilde Ermeni yazarın anlattıklarını destekleyici bir başka haber de 334 tarihli anonim bir Latin yazmasında geçer. Burada "Ziezi ex quo Vulgares" biçimi ile "Vulgares = Bulgar," ifade edilen topluluk Kafkasların kuzey eteklerinde meskûn idi.¹³

Mesûdî'nin el-Tenbih ve'l-İşraf adlı yazmasındaki ifade aynen şu şekildedir: "...Bulgarlar Türklerden, Bizans'ın doğusundaki... Valandariyye denen göçebelere dendir ki, bunlar Peçenekler, Yecniler, Başgırtlardır."¹⁴

Tarihi kaynaklarda Bulgar yurduna dair verilen bu kısa bilgilerin yanında meseleyi daha açık bir hale getirebilmek için, erken Ortaçağ eserlerinde isimleri Bulgarlık çerçevesinde anılan iki kavim olan Kutrigur ve Utrigurların kim olduklarını inceleyelim. Öncelikle belirtmemiz gereken husus, mevcut kaynakların sözbirliği içinde bu toplulukların hareket sahası olarak Kafkasların kuzey bölgelerine işaret ettikleri gerçeğidir. Jordanes'in çağdaşı olan Bizans tarihçisi Prokopius "Gotlarla Savaş" adlı eserinde Karadeniz'in kuzey sahilleri boyunca Alanlarla komşu olarak yaşayan Got-Tetraksitler'in daha yukarısında meskûn olan Hun kavimlerinden bahseder. Bu kavimlerin ülkesi Azak Denizi ve Don nehrine kadar uzanıyordu ve bu ülkeye Eulisyaya deniliyordu, sahil şeridi

¹¹ Karatay, Osman, "Kuzey Kafkaslardaki 'Vlendur Bulgar' Halkı Üzerine", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir, (2005), s. 419.

¹² Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi ve Salnamesi*, Çev. Ziya Bünyadov, İstanbul, (2006), s. 238, Yumanadi, Kuzmin, Y. - Kuleshov Pavel, "Hazarlar", çev. Turna Babür, *Türkler*, C. II, s. 465.

¹³ Karatay, "Kuzey Kafkaslardaki 'Vlendur Bulgar' Halkı Üzerine", s. 421.

¹⁴ Şeşen Ramazan, "İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri", TTK., (2001), s. 57-58.

ve iç kesimleri “bir zamanlar Kimmeryalılar... şimdi ise Utrigurlar denilen kavimlerce meskundu.”¹⁵ Prokopius’un anlatımlarının devamında Utrigurlarla akraba ve aynı dili konuşan Kutrigurlar¹⁶ için de herhangi bir yurt değişikliğinden bahsedilmemektedir. Kaynaklardaki sözbirliği bu toplulukların bize eskiden beri kuzey(batı) Kafkas sahalarını yurt edindiklerini gösterir. Bu toplulukların isimleri de iddiamızı kanıtlamada büyük bir ipucu olabilir. Nitekim Azerbaycan’daki eskiçağlı kavimlerden Uti ve Kutilerin mevcut topluluk isimleriyle yakınlığı göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Ortada bulunan –r sesinin çoğul anlamı verdiği ve sondaki –gur eklerinin yurt manasını taşıdığı tezi ile “utrigur= utlar yurdu” ve “kutrigur= kutlar yurdu” sonucuna ulaşılabilir.¹⁷

Görüleceği üzere Bulgarlarla ilgili hatırı sayılır miktarda kaynak eski yurtlarına dair ipucu vermekle kalmayıp, karışma hadisesinden doğan yeni bir etnos olmadığını da kanıtlar niteliktedir. Örnek ve hakimiyeti altındaki Hunlar, son Bizans hamlelerinin ardından daha doğuya çekilerek, Bulgarların arasına gelmişler ve varlıklarını bu akraba ismin altında sürdürmüşlerdir.

Zlatarski’ye göre Örnek bir süre sonra Azak’ın kuzeyinde yaşayan Kutrigurların yanına gelerek yöneticileri olmuştur.¹⁸ Bu sıralarda Utrigurlar onlara göre biraz daha batıda yaşıyorlardı ve her iki halk için de Bulgar ismi eski zamanlardan beri kullanılagelen ortak isimdi. Karatay’a göre de bugüne kadar pek dikkat edilmemiş olan bir hadise bu durumu doğrulayabilmektedir. VI. yüzyılın ilk yarısının Utrigur Hanı Sandal/Sandilk “yöneticileri başka olsa da” Kutrigurların kendilerinden olduğunu söylemektedir. Sandal kendileri yerli iken, Bizans’ın yardım istediği Kutrigur Hanı Zabergan’dan yabancı olarak bahsetmektedir. Böyle bir hükümdar sülalesinin Hunlardan olması muhtemeldir.¹⁹

Dolayısıyla Örnek, kendisinden çok daha evvel Kafkasya’daki eski yurtta atalarının birlikte yaşadığı akraba bir kavmin başına gelerek hükümdar

¹⁵ Artamanov, M. I., *Hazar Tarihi*, İstanbul, (2004), s. 115.

¹⁶ Prokopius’a göre Eulisyia ülkesinde meskûn kavimlerin hükümdarlarından bir tanesinin iki oğlu vardı. Bunlardan birinin adı Utigur diğerinin Kutigur’du. Bunlar birlikte yaşayan, zevkleri ve hayat tarzları olan topluluklardı. Bkz. Artamanov, a.g.e. s. 115.

¹⁷ Karatay, “Kafkasya Bulgarları Tarihi”, Ufuk Tavkul & Çetin Kent (Der.), *Karaçay – Balkarlar: Tarih, Tolum ve Kültür*, Ankara, (2003), s. 28-29.

¹⁸ Karatay, “Kafkasya Bulgarları Tarihi”, s. 32.

¹⁹ Karatay, a.g.m., s. 32.

İrnek'in Hunları ve Bulgarlaşma Hadisesi

olmuştur. Nitekim bir süre sonra Bizans İmparatoru Zenon'un Gotlara karşı yardım talebiyle kendisine oldukça uzakta kalan, Kafkaslardaki Bulgarlara başvurması, onların bir dönem batı işlerine aşinalıkları ve Bizans'ın da onları iyi tanması ile açıklığa kavuşturulabilir.

Umut Üren

KAYNAKÇA

- Ali, Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, I. Baskı, TTK., (2001)
- Artamanov, M. I., *Hazar Tarihi*, İstanbul, (2004).
- Edward Gibbon, J.B. Bury, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, (2004).
- Fields Nic, *The Hun: Scourge of God AD 375-565*, (2006)
- Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi ve Salnamesi*, Çev. Ziya Bünyadov, İstanbul, (2006).
- Osman Karatay, “Kafkasya Bulgarları Tarihi”, Ufuk Tavkul & Çetin Kent (Der.), *Karaçay – Balkarlar: Tarih, Tolum ve Kültür*, Ankara, (2003).
- Osman Karatay, “Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 3 (Güz 2004).
- Osman Karatay, “Kuzey Kafkaslardaki ‘Vlendur Bulgar’ Halkı Üzerine”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir, (2005).
- Akdes N. Kurat, “IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz’in kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri”, II. Baskı, Ankara, (1992).
- Otto Maenchen – Helfen, *The World of the Huns*, California, (1973).
- Ramazan Şeşen, “İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri”, TTK., (2001).
- Şerif Baştav, *Büyük Hun Kağanı Atilla*, I. Baskı, Ankara, (1998), T.C.Kültür Bakanlığı Yay.
- The Gothic History of Jordanes, C. Christopher Mierow, (1966).
- Kuzmin Y. Yumanadi – Pavel Kuleshov, “Hazarlar,” çev. Turna Babür, *Türkler*, C.II.